

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Кривично право и судски поступак у Душановом
законику**

(мастер рад)

ментор:

Проф.др Александар Ђорђевић

кандидат:

Јелена Трифуновић

Број индекса: МО34/17-0

Ниш, 2019.године

Садржај:

КРИВИЧНО ПРАВО И СУДСКИ ПОСТУПАК	3
У ДУШАНОВОМ ЗАКОНИКУ	3
Увод.....	3
Настанак Душановог законика.....	5
Доношење Душановог законика.....	10
Садржина и систем Душановог законика.....	12
Примена и значај Душановог законика.....	13
ДУШАНОВ ЗАКОНИК И КРИВИЧНО ПРАВО	15
Историја српског кривичног права.....	15
Развој нашег кривичног права у средњем веку.....	15
Колективна објективна одговорност.....	17
Посебна кривична дела.....	20
СУДСТВО И СУДСКИ ПОСТУПАК	26
Рационална доказна средства.....	30
Ирационална доказна средства.....	30
Суђење и извршавање казне.....	31
КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ	34
Закључак.....	40
Литература.....	46
Биографија.....	47

КРИВИЧНО ПРАВО И СУДСКИ ПОСТУПАК У ДУШАНОВОМ ЗАКОНИКУ

Увод

Кривично право је термин којим се означава једна грана позитивног законодавства одређене државе као и једна грана правне науке, тј. науке кривичног права. Кривично право је законско право, тј. право које је засновано на закону. Једини правни акт којим се може прописати кривичноправна норма јесте закон. Дакле, кривично право представља скуп законских прописа о кривичним делима и санкцијама којима се одређена понашања предвиђају као кривична дела и за њихове извршиоце прописују казне и друге кривичне санкције. Средство којим се кривично право користи да би остварило заштиту одређених вредности је, пре свега, претња одређеним санкцијама, пре свега казнама. Кривично право ограничава се само на људска понашања која су законом прописана као кривична дела.

Кривично право као одређена грана права¹ представља систем правних правила (норми) којима се у појединој држави уређује заштита одређених интереса доминантних политичких структура и битних културних вредности од понашања појединаца којима се ти интереси и вредности вређају или угрожавају. Ова заштита остварује се утврђивањем која људска понашања представљају кривична дела и прописивањем кривичних санкција које се примењују на учиниоце таквих дела. Посредством кривичног права штите се и одређене опште културне вредности целокупне људске заједнице, које су нашле свој израз и у међународним актима, као што су: Повеља УН, Универзална декларација о правима човека, бројне мултилатералне конвенције, и сл. У том контексту може се истаћи исказ, да постоје одређене сличности у кривичним правима савремених држава без обзира на њихову различиту друштвену и политичку структуру. Тако, данас се у свим савременим државама штити кривичним правом напад на живот човека и његов телесни интегритет, достојанство, личност, слобода кретања и говора, имовина и др. Стога се у свим кривичним законодавствима предвиђају кривична дела као што су убиство, телесна повреда, силовање, крађа, разбојништво и др. Поред наведених сличности између

---

¹ Правна енциклопедија, ИШКРО, Савремена администрација, Београд, 1979., стр. 603.

кривичних законодавстава, међу њима постоје и суштинске разлике које произилазе из разлога што кривично право представља један од значајних инструмената за заштиту конкретног друштвеног и политичког система поједине државе. Зато је битно истаћи да је савремено кривично право везано за поједину државу и битан је чинилац њеног правног система. Из наведених исказа уочава се да је основна сврха кривичног права заштита виталних интереса одређене државе, при чему су средства заштите санкције којима се држава служи. Кривично право представља крајње средство коме друштвена заједница прибегава.

Душанов законик, сигурно највреднији плод српског средњовековног права, круна правног континуитета Немањичке државе, *"устав средњовековне Србије"*, донет на државним саборима 1349. и 1354. године, важан је правни споменик и словенског права. У стручној литератури одавно је постављено питање у којој мери је Законик представник изворног српског, а самим тим и словенског права. После почетног словенофилског заноса истраживача романтичара средином XIX века, приступило се знатно објективнијем проучавању Законика цара Стефана и утврђено је да он, осим изворних правних норми, садржи и реципирано византијско право. Шта више, у стручној литератури преовлађује становиште да Законик представља пример утицаја византијског на словенско (српско) право.

Једно од општих обележја Душановог законика је да садржи велики број норми кривичног права. У литератури је веома је заступљено мишљење да је највећи утицај византијског на српско право извршен управо у области кривичног права. То се највише односи на јачање принципа индивидуалне (субјективне) кривичне одговорности, облике виности и врсте и начине извршења кривичних санкција. Међутим, писано српско право задржало је и неке оригиналне особености. Другим речима, у кривичном праву Законика има остатака старог српског права у оним случајевима када је снага обичаја била толико јака, да држава није могла или није желела да је рецепцијом страног (византијског) права истисне. Зато је кривично право садржано у Душановом законик у једна несвакидашња, специфична синтеза византијских и српских правних схватања. Наравно, уплив византијског права је огроман, али не и искључив. Специфичности кривичног права у Душановом законик углавном потичу из српских старина и имају значајне сличности са кривичним правом других словенских народа, пре свега са кривичноправним нормама у

Руској правди, првом древноруском правном извору. То се, на пример, односи на извесне остатке и трагове крвне освете у кривичном праву, затим на често појављивање објективне одговорности ширег колектива (села, града или "околине") за кривична дела сопствених чланова, као и на разгранату мрежу имовинских казни. Она се, између осталог, односи и на одговорност породичне задруге за деликте њених чланова.

Сам цар, коме је прихватање Законика гарантовало јачање власти у многонационалној држави, али и учвршћивање међудржавног статуса царевине, у обраћању Скупштини, истакао је следеће: *"Ја сам желео да у мом Законнику буде правде за свакога, од цара и краља до роба. То се може постићи само тако, ако ми, силни овога света, сами себе, писаним законом толико ограничимо да ни у тренутку срџбе не учинимо никоме неправду, да нашу силу и власт никада на зло употребити не можемо. Да би у томе свима велможама богданог ми царства претходило добрим примером, ја, цар, одрекао сам се у овом законнику који ће се данас пред вас изнети, многих мојих права самодржавног цара, подвргао сам себе и царицу и младога краља, пресуди мојих судија и удесио сам тако да ни један судија не одговара, па ма како и нама пресудио"*.

Настанак Душановог законика

Стефан Душан (пуно име му је било Стефан Урош IV Душан Немањић) је од својих предака наследио државу, која је сигурним корацима корачала ка врхунцу војне и политичке моћи. Капитал стицао током владавине његовог деде и оца, краља Милутина и краља Стефана Дечанског, и фактички је потврђен победом у битци на Велбужду 1330. године. Србија је тада и званично постала најјача сила на Балкану.

За разлику од својих претходника, овај Немањић је још као дечак провео око седам година у Цариграду, када је његов отац био протеран из Србије. Вероватно је још тада Стефан Душан опијен грандиозношћу града на Босфору. Одатле је понео сећања на царске палате, Свету Софију и богатство хиљадугодишњег царства али и веома снажан утисак о све осетнијем спотицању и нестајању некада водеће силе у овом делу света².

Слика 1 - Стефан Урош IV Душан

Краљ свих српских земаља и поморских (1331-1346)

Цар Срба и Грка (1346-1355)

деталј фреске из манастира Лесново – БЈРМ

Већ од доласка на власт 1331. године, Стефан Душан је јасно зацртао циљеве своје владавине – наставити путем Светог краља³. Од тог тренутка па све до смрти он је ширио своју државу, која је управо за његовог времена била највећа у својој историји. Србија се ширила на рачун Византије; са преузимањем старих грчких градова и читавих области, Стефан Душан је преузимао и владарску идеологију византијских *василевса*. Од 1344. године, када се у оквирима његове краљевине налази и значајан део грчких земаља, он себе сматра не само српским владаром, већ се потписује и као

² Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан*, Београд 2005., стр. 26-27.

³ Тим именом цар Душан ословљава свог деду, краља Милутина, и у самом Законику.

«κράλης καί αυτοκράτωρ Σερβίας καί Ρωμανίας» (октобар 1345)⁴. На дан Васкрсења Христовог, 16. априла 1346. на државном сабору у Скопљу, Стефан Душан је крунисан за цара Срба и Грка (βασιλεβς καί αυτοκράτωρ Σερβίας καί Ρωμανίας).

Према византијском предању, у читавом православном свету могао је постојати само један цар. Његова основна дужност била је брига о правој вери⁵, а један од основних начина за остварење те свете дужности огледао се у доношењу закона. Царско законодавство има универзални задатак, баш као што се и само царство, у начелу, простире по целој православној васељени. Тако је крунисање за цара представљало неопходан услов за бављење законодавном делатношћу. Поставши цар, Душан је стекао право и дужност да *поставља законе*⁶.

Слика 2 - Крунисање цара Душана, Паја Јовановић 1900. НМБ
детал

Описујући крунисање Стефана Душана за цара, византијски савременик, учени Нићифор Григора, поред осталог каже да је цар извршио поделу своје државе и да је

⁴ А.В. Соловјев, *Законодавство ЖСтефана Душана, цара Срба и Грка*, Београд, 1928., стр, 70.

⁵ Ерапагоге, II, с. 4.

⁶ Б. Ферјанчић, С. Ћирковићшћ, *Стефан Душан*, стр. 228.

почео да влада по ромејским обичајима⁷. Прве године царевања српско-грчким царством протекле су у даљем ширењу територије, али и активној рецепцији византијског права. У том циљу на царски двор су уведени византијски церемонијал и многобројне титуле, попут деспота, севастократора и кесара. Читаво царство је морало бити устројено на основама *светих и божанствених закона православних царева*⁸.

Несумњиво је да је ауторитет римско-византијског права за Стефана Душана био веома велики и да је пресађивање истог на место српског обичајног права био један од његових примарних циљева. Сложене потребе српско-грчког царства отвориле су многа нова питања и изазвале потребу узаконења многих правних односа, нарочито на делу старе српске краљевине. Значајан део државе, који је припадао области римско-византијске правне традиције, поседовао је вековима грађен и усавршаван правни систем. На другој страни стајала је млада српска држава, пуна енергије али и воље за прихватањем напредних тековина.

Хрисовуље или *повеље* су од великог значаја за наше старо право, јер представљају прелаз од обичајног ка писаном праву. То су царски укази издати у облику свитка (грчки "*вула*"), потврђени царским печатом и златним жигом. Отуда се они називају хрисовуље, златнопечатно писмо. Ако је жиг био од сребра, каквих је у Византији доста било, онда су се називале *аргировулос*. Оловнопечатна писмена звала су се *моливдувулос*. У нашем народу они су познати под именом *повеље* пошто се њима нешто "повелава", заповеда, наређује.

У свом раду, цар Душан је отишао много даље од својих претходника јер, поред издавања повеља, он се окреће и самим византијским законима који му изгледају интересантнији, пунији. Дао је да се преведу на српски језик најважнији грчки закони и тако почиње да припрема народ и земљу на један општи Законик који ће у себи имати све одлике једног византијског закона, као и потпуно нове одредбе издате у духу хришћанске, православне цркве. Јер, треба истаћи да је постојала велика разлика између византијског права и српског обичајног права.

---

⁷ Ibidem, стр., 152, "А од тада је са сином поделио читаву државу: њему (сину) уступио је да по трибалским (српским) обичајима влада (земљом) од Јонског залива и Дунава до града Скопља..., а себи узе одатле (од Скопља) ромејске земље и градове према уобичајеном ромејском начину живота до пролаза код кланаца Христопоља".

⁸ А.В. Соловјев, *Постанак и зачак Душановог законика*, Београд, 1928., стр. 14.

Док је српско обичајно право имало свој извор у самом народу, у његовој психи и начину мишљења формираном још док су Срби живели у заједници са осталим Словенима, дотле је византијско право стварано под утицајем римског права и хришћанске цркве. Због тога је српско обичајно право било много сличније старом словенском праву и имало пагански карактер, док је византијско право било засновано на црквеном и, сасвим различитог од словенског, римског права.

Компромис између византијског и српског права најлепша је одлика Душановог законодавног рада, а највише је дошао до изражаја баш у материји кривичног права. Кривично право била је она област где су се византијско и српско право најоштрије сукобљавали својим супротним гледиштима и схватањима. До времена цара Душана, српско обичајно кривично право било је израз старословенског схватања кривичног дела, кривца и казне, које је све то сматрало као приватну ствар појединаца повређених учињеним делом.

Када се говори о историјском развоју кривичног права, обично се полази од освете, тј. од одмазде коју повређено лице чини према повредиоцу.⁹ Освете је било код свих племена и народа, па је тога било и код Срба. На каснијем ступњу друштвеног живота, у време родовских и племенских заједница, освета добија нарочито оштре и опасне форме. Освета је постала ствар целог рода, односно племена. Заједнички живот разних родова наговештај је државног организма. Интерес нових власти био је тај да унутар њиховог делокруга буде што више реда и што је могуће више узајамног мира. То је учинило да се од освете пређе на други начин решавања спорова, начин познат у науци под именом "систем композиције". Тај нови начин састојао се из два акта: 1. Мирење – свечана форма јавног кајања преступника за учињено дело, и 2. Плаћање одштете за учињену повреду. Ако је плаћање учињено због убиства, онда се та новчана казна звала у старом српском праву *вражда*. У прво време, вражда је означавала новчану накнаду за убиство а касније, честом употребом система композиције, враждем се назива свака накнада, без обзира на то због ког деликта се чини. Тако је постала и синоним за новчану казну. Као такву, срећемо је и у Душановом законнику.

---

⁹ Т. Тарановски, Историја српског права у Немањинској држави, II, стр.2

Доношење Душановог законика

*Закон благовјернаго цара Стефана*¹⁰ (у наставку: Душанов законик) био је највиши правни акт средњовековне Србије. У време владавине **Стефана Душана**, Србија је била територијално највећа, а војно најјача држава на Балкану и претендовала је да преузме место Византије као тада највећег православног царства, што је доста утицало на тадашњу цркву и законодавство у држави. Искључиви атрибут тадашњег царства и царске власти било је законодавство. Наравно, тада се под термином „закон“ мислило пре свега на акте византијског права. Иако пошто је преузео државу Душан приступа рецепцији византијског права, он поред тога доноси и законик који ће у то време важити на читавој територији државе.

Законик сам по себи није чинио српско законодавство у целини. Иако су њиме регулисани правни положаји друштвених сталежа, њихови међусобни односи и односи према цару, као и организација судства и судског поступка који се значајно разликују у односу на само византијско право, највећи део грађаскоправних одредби је садржан у Скраћеној Синтагми. Стога се Душанов законик никада не јавља сам у старијим преписима, него на трећем месту, после Скраћене Синтагме и Јустинијановог закона.¹¹

Током зиме 1345-46. године, Душан је боравио у новоосвојеним крајевима. Том приликом он је даровао царски манастир Светог Јована Претече у Меникејској гори крај Сера, светогорске манастире и многобројну грчку властелу. Већ на основу тих повеља види се да се он понаша као византијски владар, који својим новим поданицима издаје повеље на грчком језику и поред давања нових, потврђује старе повластице. Две године доцније, приликом посете Светој Гори, у зиму 1347-48, цар се први пут сусрео са *Синтагмом* Матије Властара¹², последњим приватним зборником римско-византијског права кога је у Солуну 1335. сачинио светогорски јеромонах Матија Властар¹³.

---

¹⁰ **Стефан Душан Немањић**, познат и као **Душан Силни** (око 1308. до 20.12.1355.год.) је био српски средњовековни краљ (1331-1345) и први српски цар (1346-1355.), односно цар Срба, Грка и Бугара

¹¹ Љубомирка Кркљуш, *Правна историја српског народа*, шесто издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, 2014., стр. 37-42.

¹² У даљем тексту Синтагма

¹³ Б. Марковић *Облици кривичног дела крађе у неким српским споменицима византијског порекла*, *Историјски часопис XLVIII*, Београд 2002, стр. 99 «Матија Властар је у свој зборник

Рад на кодификацији највероватније је започет 1348 год.¹⁴, када по налогу царске канцеларије, раније на српски преведена, *Синтаγμα* бива скраћена¹⁵. Из ње су изостављена скоро сва црквена правила и одредбе које нису имале законске санкције, а додате су јој скраћене одредбе Јована Посника о црквеним епитимијама за кривична дела.

Најзначајнија места у врху царске администрације на територији Ромеје заузимали су српски великаши и њихови положаји захтевали су познавање позитивног права. Ово је био и један од главних разлога за превођење византијских правних зборника на српски језик. Цар Стефан Душан не само да је себе сматрао настављачем традиције византијских царева, већ је тежио да се на такав начин односи и према својим новим поданицима. Поред потврђивања старих и давања нових повластица грчкој цркви и властели, цар је прихватао и грчке законе. Позивајући се на поменуту традицију, цар је поштовао и онај њен сегмент, који се односио на законодавну делатност православног цара. Претпоставља се да је превасходан циљ скраћивања *Синтаγμα* била израда једне краће збирке византијских закона, којима би се служиле судије¹⁶, а да је тек након тога настао целокупан зборник, чији је део постала и скраћена *Синтаγμα*

Законик је проглашен 21. маја 1349. године на Сабору у Скопљу. Законик је представљао кодификацију права и захтева појединих сталежа и регулисања свих сталешких односа и садржавао се од 135 чланова. Године 1354. на Сабору у Срезу или Скопљу, сам законик је допуњен са још 66 чланова. У овим члановима највећа пажња је посвећена унапређењу сталешких односа, обезбеђењу реда и сигурности у држави, а нарочито борби против крађи и разбојништва. Многе одредбе Законика су посвећене судовима и судском поступку, а нарочито ауторитету судова и ауторитету закона где долази до наглашавања начела законитости.

(*Σύνταγμα κατά στοιχείον*) унео сву најважнију грађу и црквеног и световног права, расподеливши је у облику алфабетара у 24 поглавља или састава»; А. В. Соловјев, *Постанак*, стр. 12 «Ово је приватни зборник од великог значаја, јер он обухвата и читаву црквено-правну грађу Номоканона, и византијско световно право (у главном грађу *Прохирона*, допуњену доцнијим царским Новелама до год. 1306)»;

¹⁴ А.В. Соловјев, *Постанак*, стр. 12

¹⁵ А.В. Соловјев, *Законодавство*, стр. 89

¹⁶ А.В. Соловјев, *Законодавство*, стр. 88

Слика 3 – Душанов законик

(Призренски препис из 15.века, данас се налази у Народном музеју у Београду)

Садржина и систем Душановог законика

Када се говори о систему и материји Законика, потребно је рећи да је она видљива само до одређеног броја чланова. На првом месту у Законику налазе се прописи о цркви и вери се указујући тиме на повлашћен положај цркве у то време. У другом делу наведени су прописи о другом повлаћеном сталежу – властели, пре свега неприкословености баштинске својине и економски имунитет. На трећем месту су прописи о обавезама зависног становништва. Велики број одредби посвећен је судовима, њиховој надлежности и организацији, ауторитету судија и самом судском поступку.

Душанов законик је садрвао 201 члан. Првих 38 чланова посвећено је цркви, затим следе одредбе које се односе на повластице властеле и слободних људи и њихове дужности, а потом одредбе које говоре о обавезама зависног становништва, себара (кметови и земљорадници). У наставку долазе одредбе о судству, о казнама за различите врсте кривичних и других преступа.

Једна од важних карактеристика и принципа Душановог законика је велико уважавање цркве. Сам законик почиње прописима о цркви и црквеним односима. *"Најпрво за христијанство, Сиим-же образом да се очисти христијанство"* – тако гласи члан 1 Душановог законика. Када је о вери реч, веома је интересантна и карактеристична терминологија Законика по питању разних хришћанских вероисповести. Као хришћани сматрају се једино православци. Они су једини "прави христијани", док су католици "јеретици" и "азимци". Католичанство је, у односу на православље, јерес, јер проповеда

"азимство" тј. другачији начин причешћивања од православног.¹⁷ *"И за јерес латинскију што (се) су обратили християни ва азимство, да се вазврате ва християнство. Ако ли се кто обрете пречув и не вазвратив се ва християнство, да се каже како пише у законнику светих отац"*, каже се у члану 6. Душановог законика.

Законик је садржавао и прописе брачног права, грађанскоправне и кривичноправне прописе, као и правила судског поступка. С обзиром на ширину области друштвених односа које је уређивао, Законик се може сматрати за Устав средњовековне Србије.

Можемо да приметимо да у Душановом законнику нема потпуне систематике. Он не регулише устаљене односе већ регулисане повељама и претходним законодавством. Основна намера законодавца била је регулисање новонасталих односа, узрокованих ширењем и јачањем државе, као и потврђивање стечених права и односа, чији је предмет заштите био важан владару и држави.

Иако не постоји пуна систематика, у Душановом законнику може се препознати неки вид логичног реда и целина одређених углавном по предмету заштите: хришћанство, властела, зависно становништво, кривична дела и судство. Он носи одлике оновременог законодавства, али се као његова главна карактеристика може издвојити принцип законитости. Обавезујућа сила и санкције за незаконите поступке носилаца власти представљали су реткост у тадашњим законодавствима. Законик је поред јасно изражене воље владара представљао и израз компромиса владара и властеле. Законик одликује тенденција јачања владарске власти, али и гаранције дате властели (нпр. посебна заштита баштине и проније). Одлика принципа законитости је и посебна заштита зависног становништва од прекомерне експлоатације и могућност да се господар тужи суду. Овај принцип најбоље илуструју одредбе о државном судству.

Примена и значај Душановог законика

Може се претпоставити да је Душанов законик примењиван само за време живота и владавине Стефана Душана. Постојање великог броја преписа Законика говори о томе да је

---

¹⁷ Борислав Ив. Благојевић, Законик цара Душана – основ законитости средњовековне Српске државе, Штампарија "Јужна Србија" – Скопље, 1939, стр. 35

он био примењиван можда и касније, али у нешто мањем обиму, вероватно у скученим оквирима јуриспруденције коју је очувала црква за време турске владавине.

Велики значај Душановог законика јесте покушај да се створи јединствени зборник права који би био изнад партикуларног права и који би важио на читавој територији и имати највиши ауторитет који ће обавезвати све, укључујући и самог цара. Начело највишег ауторитета закона, које стоји и изнад самог цара, формулисано је у 171. и 172. члану Законика, а преузето је из **Василике**.¹⁸

Други велики значај огледа се у томе да је Законик као јединствено право требало да важи како на читавој територији тако и на новоосвојеним областима. Законик је требао да почива на законима православне цркве и на законима које донесу цар и сабор.

Велики значај самог Душановог законика не огледа се само кроз право, он је од значаја и као културни споменик, а и као битан историјски извор. Он је синтеза византијског права и старих српских обичаја у време феудалног друштвеног уређења, а његов класни елемент резултат је врсте компромиса између владара, световних и духовних великодостојника.

Душанов законик има огроман државноправни и историјски значај, који превазилази српске националне оквире. Низ мера (формирање јединствених државних органа, важење на територији целе цркве, изједначавање меропашких обавеза, итд.) представљао је одраз зенита развоја српске државе. То је био пионирски подухват какав су многе земље Западне Европе упознале тек у наредном веку.

---

¹⁸ Љубомирка Кркљуш, Правна историја српског народа, шесто издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, 2014., стр. 37-42.

ДУШАНОВ ЗАКОНИК И КРИВИЧНО ПРАВО

Историја српског кривичног права

И српско кривично право прошло је кроз оне фазе у свом историјском развоју, кроз које и кривично право других европских народа, тј. кроз периоде приватне и јавне реакције. Како је било у том погледу пре XII века, не може се знати, јер нема писаних споменика. Тек од овог века почињу први споменици, а из њих се види да је и код нас у том добу владала крвна освета са системом композиције. Тако чак за убиство кривац се није казнио, већ је само плаћао држави извесну суму новца, што се може објаснити једино као нека накнада истој за услуге учињене крвцу приликом уговарања откупа са породицом убијеног. Ако би ово објашњење било тачно, онда би његов закључак био, да се ништа није плаћало у случају, кад је крвна освета извршена. Сума плаћана за убиство звала се *вражда*. Према дечанској и арханђеловској крисовуљи, она је износила 500 перпера и "пола је давано цркви место краљу".

Пре појаве Душановог законика правни систем српске државе почивао је на обичајном праву, на праву какво га је сам народ у својој свести замишљао. Међутим, погрешно би било тврдити да је обичајно право било једини правни извор у средњовековној српској држави. Поред неписаног обичајног права, почело је врло рано да продира и ново, писано право у облику владарских заповести или указа, тзв. хрисовуља.

Развој нашег кривичног права у средњем веку

По својим општим карактеристикама, српско средњовековно кривично право засновано је на старим српским обичајима и обичајном праву. Трпело је и велики утицај Византије, где су се у одређеним сегментима кривичног права мењале казне за почињена

кривична дела. Кривично право средњовековне српске државе има опште карактеристике тадашњегевропског права које је било обичајно и партикуларно, и као и кривично право другог народа прошло је кроз период претварања приватне реакције у државну. У то доба кривично дело се сматра приватном ствари појединца, а уместо казне постоји приватна реакција појединца у виду крвне освете или система композиције. У то време државном казном се учиниоц није кажњавао ни за најтежа кривична дела, нпр. убиства.

Када је репресију претежно у своје руке преузела феудална држава, средњовековно кривично право карактерисале су сурове телесне казне и честа примена смртне казне.

Након византијског кривичног права, па кривичног права у Законоправилу Светог Саве, елементе кривичног права сусрећемо у Душановом законнику 1349.године, као и у његовом измењеном и допуњеном издању 1354.године. Овај законик као најважнији извор српског права, садржи многобројне кривичноправне одредбе, а **злочин не сматра као приватну ствар појединца, већ као јавну ствар која се тиче целе заједнице! Законик најтеже деликте проглашава за јавне и запређује смртном казном и суровим телесним казнама. Законик је правио разлику између умишљаја и нехата и предвиђао кажњивост само најтежих нехатних кривичних дела и то знатно блажом казном.**¹⁹

Кривично-правне одредба Душановог законика не чине једно засебно и одвојено поглавље у Законнику, већ су оне углавном "разбацане" и без реда. Али и као такве, те кривично-правне одредбе су од највећег значаја за историју српског права, јер баш оне најбоље сведоче на који начин и у ком обиму је вршен компромис, боље рећи сједињавање, преплитање, садејство између старог српског права и византијског права. Цар Душан је желео да његово законодавни рад буде у традицијама законодавних радова византијских владара, што је захтевало и преношење византијског права и византијског мишљења. Са друге стране тадашња српска држава није представљала нарочито погодно тле за широку и интегралну рецепцију византијског права. Јер, целокупни живот и људски односи били су регулисани путем српског обичајног права које је, на неки начин, било формирано још пре додласка Срба на Балкан и носило је чисто словенско обележје. Душано је било јасно да је у време његовог доласка на престо обичајно право било

---

¹⁹ Зоран Стојановић, Кривично право - општи део, двадесето издање, Београд, 2013., стр. 30.

необично јако у свести српског народа. Због тога се кроз цео Душанов законодавни рад провлачи тежња да се избегне сукоб између српског и византијског схватања права и равде. Они правни институти и норме који су били толико срасли са народни животом и постали саставни део народне психе, задржани су у Душановом законнику. Задржавши само њих, у осталом свом законодавном раду Душан неуморно пресађује византијски правни систем. На тај начин Душаново законодавство представља образац спајања и међусобног мрења српског и византијског права. Увођено је византијско право, али до једне границе преко које оно не би могло ефикасно да дејствује и да се примењује.

Колективна објективна одговорност

У старом српском праву, пре Душановог законика, преовладала је колективна, а не индивидуална одговорност. Као уступак обичајном праву Душанов законик задржава колективну одговорност, с тим да под утицајем византијског права кривична одговорност по правилу постаје индивидуална. Објективна одговорност, колективна и искључива, одлика је мање развијених правних система. У односу на византијско право које је интентивно продирало у Законик и прожимало га, изворно српско право представљало је одраз друштвене неразвијености.

И поред тога, многе старине преживеле су захваљујући што снази обичаја, што широкој распрострањености у пракси, што као последица записивања у повељама српских владара. На тај начин, доспеле су и до времена Душанове кодификације српског права. Једна од тих старина била је и установа објективне колективне кривичне одговорности.

Кривична одговорност је по Законнику углавном индивидуална, мада још увек постоји колективна одговорност за нека кривична дела. За неверу коју почини властелин плаћа и његова кућа (чл. 52). Кућа, која уједно означава и породицу, одговорна је за „зло” које учини њен члан: „И ко зло учини, брат или син, или сродник, који су у једној кући, све да плати господар куће, или да даде ко је зло учинио” (чл. 71). Најчешће се предвиђа колективна одговорност за село за разноврсна кривична дела — вађење мртваца из гробова (чл. 20), скривање разбојника у селу (чл. 145), забрањивање трговцу да преноћи у селу (чл. 159), скривање златара у селу (чл. 169) итд.

Виност је била непознат појам док се судило по објективној одговорности. „Ипак утицај римско-византијског (и још више утицај црквеног) права ствара и код словенских народа тачно појмове о виности, о томе да се код кривца: волунтас, нон ецитус инспицитур” (гледа на намеру, а не на исход).[51] Појам виности детаљније обрађује Властарева Синтагма, док се у Законику налази неколико чланова у којима се прави разлика између умишљаја и нехата: „Ко није дошао хотимице, силом, те је учинио убиство, да плати триста перпера, ако ли је дошао хотимице, да му се обе руке отсеку” (чл. 87). „Који властелин на приселици из злобе које зло учини: земљи пленом, или куће попали, или које било зло учини, да му се та област узме и друга не да” (чл. 57).

Одговорност сеоске заједнице за деликте свога члана несумњиво је словенског порекла. Наиме, Руска правда изричито наводи одговорност "верва" (сеоске општине) за своје чланове.²⁰ Дакле, ово је још једна потврда да се колективна одговорност темељи на најранијем словенском обичајном праву и да никако нема узоре у далеко развијенијем византијском праву, у којем доминира индивидуална субјективна одговорност. Све одредбе Душановог законика које се односе на кривичну одговорност друштвених заједница за своје припаднике, спадају у словенско, одн. оригинално српско право. Исто се тако може говорити о колективној одговорности породичне задруге на једној и села, града и околине на другој страни.

Код кривичне **одговорности породице ("куће")**, треба поменути чланове 52. и 71. Законика. У првом члану говори се о одговорности куће за кривично дело велеиздаје (невере) коју је починио припадник властеоске породице: "*... брат за брата и отац за сина, родим за родима... он-зи који је сагрешил, тогова и кућа да плати*", док се у другом члану даје могућност избора господару куће да ли ће члана породице предати или платити казну за учињено кривично дело: "*И кто зло учини, брат, или син, или родим, који су у јединој куће, все да плати господар куће, или да даст ко је зло учинио*". У оба случаја Законик прописује објективну кривичну одговорност породичног старешине за деликте његових укућана, с тим што у члану 71. прописује и персоналну егзекуцију, извршење на личности одговорног лица. Извршење на имовини дужника је правни појам развијенијег

---

²⁰ Тако нпр. члан 3. шире редакције Руске правде гласи: "*Ако неко убије кнежевог мужа «в разбој» (у разбојништву), а убица се не пронађе, тада виру да плати верв (општина)...*"

византијског права, док је персонална егзекуција несумњиво одраз старијих српских обичаја.

У већем броју одредаба Душановог законика предвиђена је **одговорност села**. Члан 20. Законика којим се забрањује вађење мртвих из гробова, као субјекта кривичне одговорности не наводи појединце, већ читаво село: *"село које то-зи учини, да плати вражду"*. Слично томе, члан 92. такође прописује одговорност села за деликт појединца који је остао непознат суду: *"ако ли га не да село пред судијама, што покаже суд, да плати село то-зи"*. Очигледно да Законик уопште не води рачуна о физичком лицу које је извршило кривично дело, тако да законодавац практично из немоћи у конкретном случају наређује кажњавање читавог села. И поново се даје могућност избора: сеоска заједница може да преда кривца (ако га пронађе) или да плати прописану глобу. Затим, треба се подсетити садржине члана 99. ДЗ који говори о паљевини као кривичном делу, али и о одговорности села за недопуштену радњу делинквента: *"да то-зи село да пожежцу; ако ли га не даст, да плати оно-зи село"*. Међутим, по тексту члана 145. Законика кривична одговорност села била је прописана за случај да се на његовој територији пронађе "тат" (лопов) или "гусар" (разбојник). То је изражено на следећи начин: *"... гусара ни тата да нест ни у чијем пределу ... у којем се селе нађе тат или гусар, то-зи село да се распе"*. Сеоски органи били су дужни да контролишу своју територију, што је представљало њихову обавезу према држави (владару). Уколико би органи врховне власти у некој сеоској области пронашли тата или гусара, читаво село је сурово кажњавано расељењем. Дакле, и у овом случају било је кривично одговорно цело село без обзира на кривицу. Најзад, и чл. 169. садржи истоветну санкцију за тајно и неовлашћено ковање новца од стране златара: *"Аште ли се обрете златар освен градов и тргов ми у којем селе, да се то-зи село распе и златар иждеже"*. Читаво село је, дакле, кривично одговарало по принципу објективне одговорности, а *"... ако се обрете златар у граду кове динаре тајно, да се златар иждеже и град да плати глобу што рече цар"*. Из другог дела члана 169. види се да је град сносио одговорност за кривицу златара који је живео у граду и неовлашћено ковао новац на његовој територији. Сам златар такође је кажњаван спаљивањем, али то не умањује апсурд објективне одговорности читавог града, заједнице која је без обзира на пронађеног делинквента плаћала глобу држави (цару). Ипак, треба напоменути да је други део члана који говори управо о забрани ковања новца у градовима преузет из познијих преписа.

Кривична одговорност "околине" прилично је заступљена у Законнику. Најпре је налазимо у члану 58. који прописује заштиту имовине умрлог властелина од евентуалне самовоље: *"Кто ли умре, а има једино село у жупе или међу жупами, што се зло учини тому-зи селу пожегом или иним што љубо, всу ту-зи злобу да плати околина"*. Дакле, "околина" је могла бити кривично одговорна исто као и село. Законик инсистира на општем јемству околине, као што захтева опште јемство породичних и сеоских заједница. Он помиње кривичну одговорност околине и у својим одредбама о паљевини. Члан 100. садржи овакву формулацију: *"Ако ли кто ужеже изван села гумно или сено, да плати околина..."*. Члан 126. говори о одговорности околине града, и под тиме вероватно подразумева околна приградска села: *"Градска земља што је около града, што се на њој гуси или украде, да плати то-зи все околина"*. И норме Законика о крађи царевих свиња такође предвиђају одговорност околине, што се може видети из првог дела члана 191: *"И ако гусар украде свиње цареве, да плати околина..."*. Његов смисао једино се може објаснити дужношћу коју сва села у једној области имају према владару – да проналазе и требе све крадљивце и разбојнике који се задесе на њиховој територији. На тај начин се, заправо, кажњава околина због добро познате обавезе која је у чл. 145. изражена речима *"гусара ни тата да нест ни у чијем пределу"*. Околна села имала су још једну дужност – да организују стражу на путу и у брдима. Уколико не би извршила ту дужност, а настала би штета крађом, разбојништвом или услед неког другог "зла", Законик је наређивао новчано кажњавање околних села. Све то је описано у чл. 158. Законика: *"Ако је брдо пусто међу жупами, села околња, која су около тога-зи брда, да бљуду стражу. Ако ли не узбљуду стражу, што се учини у том-зи брду у пустоши штета, или гуса, или крађа, или које зло, да плаћају околња села којим јест речено бљуду пут"*

Посебна кривична дела

У кривичном праву Душанов законик је прихватио византијски принцип јавноправне казне. Српско право тога доба сматрало је да је кривично дело приватна ствар оштећеног и да се регулише споразумом кроз примену принципа композиције. Међутим,

Душанов законик мења такво схватање и деликт сматра повредом јавног поретка. Ради лакшег проучавања, сва кривична дела која се срећу у средњовековном праву могу се поделити у четири групе:

- кривична дела против државе – владара,
- кривична дела против цркве и религије,
- кривична дела против личности и
- кривична дела против имовине.

У групу кривичних дела против државе спадају деликти који су управљени против установљеног поретка оличеног у владару. Ова кривична дела вршили су и властела и себри,²¹ а то су: *себров сабор*, *бежање меропха*²², *невера (издаја)*, *неплаћање соћа*, *самосуд*, *удава и изам*, *престој и обој*. Себров сабор у ствари представља окупљање себара, а које је чланом 68. Душановог законика забрањено. Претпоставља се да је ова забрана била из страха да се такви скупови не би претворили у побуну. Учесници ових сабора били су кажњавани сечењем ушију, а коловође смуђењем, тј. паљењем браде и бркова. Бежање меропаха је у ствари њихово напуштање властелинства, које се кажњавало смуђењем и сечењем носа, а казну је сносио и онај ко прими туђе меропха, и то конфискацијом имања. Невера, тј. издаја је кривично дело које је вршила властела. Ово кривично дело се састојало од бежања властеле у иностранство и полагање вазалне заклетве неком другом сизерену. Предвиђена казна је била конфискација имовине. Самосуд је назив који се користио када је долазило до самовољног задовољења правде изван суда. У том случају, према члану 30. Душановог законика такво лице плаћа седмоструки износ спора. Чланом 198. било је предвиђено неплаћање соћа (тј. пореза на земљу), те је властелин који га не плати био свезан све док га не плати, и то двоструко. Удава или изам у суштини представљају облике самосуда. Удава је самовласно хапшење дужника од стране повериоца, а изам хапшење не само дужника него и његовог рођака, сународника или пријатеља у циљу посредног извршења притиска дужника да плати дуг. Престој је назив за неодрживање на судски позив, а кажњавао се глобом од шест волова, а

---

²¹ Овај термин је био општи назив за зависно, пре свега сеоско становништво и у оквиру овог staleжа налазили су се меропси, власи, занатлије и сокалници, отроци и део сеоских попова.

²² Ово је најчешћи назив за зависне земљораднике.

обој се састојао у пружању отпора судским извршним органима. Преступник је био кажњаван конфискацијом читаве имовине.

Кривична дела уперена против цркве и религије чинила су другу групу у коју су спадали јерес, враџбине и празноверје. Казна за јерес је била жигосање преко образа, а затим и протеривање, а жигом је кажњаван и онај ко је крио јеретика. Уколико је властелин извршио богумилску пропаганду кажњаван је глобом од 100 перпера, а себар је за исто дело плаћао 12 перпера и био је подвргнут батинању. С обзиром на чињеницу да је у Србији живело много католика, исповедање католичке вере није било кривично дело, али ако православац пређе у католичку веру мора да се врати у државну веру. Уколико одбије, кажњава се по канонском праву. Такође се кажњавао и свештеник који је преводио православне у католичку веру. Католик је могао да се ожени женом православне вероисповести само ако и сам прихвати православну веру, а уколико одбије одузимају му се жена и деца, а он се протерује.

У групу кривичних дела против личности убрајали су се убиство (*вражда*), телесне повреде, силовање и увреда. Под утицајем византијског права Душанов законик је променио старе прописе. У том смислу је чланом 87. прописано да се за убиство из нехата плаћа умањена глоба од 300 перпера, а за намерно убиство се учиниоцу кривичног дела секу обе руке. Уколико властелин убије себра плаћа глобу од 1.000 перпера, а уколико себар убије властелина плаћа 300 перпера и секу му се обе руке. Изрицала се и смртна казна и то за убиство мајке, оца, брата и свештеног лица. У неким повељама пре Душановог законика биле су познате телесне повреде. Тако је нпр. у Светостефанској хрисовуљи предвиђен случај када неко истуче краљевог човека. Казна за ово дело била је глоба од шест волова и затварање на три месеца. Душанов законик помиње само случај када пијаница неком нанесе телесну повреду, а у зависности од тежине повреде био би кажњаван батинањем, сечењем руке или вађењем ока. Чланом 53. Душановог законика предвиђено је кривично дело силовање, и то случај да властелин силује властелинку, себар себарку и да себар силује властелинку. У прва два случаја силоватељи се кажњавају сечењем обе руке и урезивањем носа, а у трећем случају себру који силује властелинку следило је вешање. На основу наведеног може се закључити да Закоником није предвиђен случај силовања себарке од стране властелина, те постоји могућност да су ови случајеви регулисани обичајним правом или пак да нису ни кажњавани. Увреда је могла бити нанета

чупањем браде приликом туче (*мехоскубина*). Уколико је жртва био властелин или неки угледни себар, казна је била одсецање обе руке, а када се почупају два себра казна је била шест перпера. Честе су биле и увреде псовањем, које су строго кажњаване, али се висина казне разликовала сходно сталешкој припадности. Тако нпр. уколико властелин опсује властелинчића плаћа 100 перпера, а ако властелинчић опсује властелина такође плаћа 100 перпера, али се и батина. Увреда судије од стране властелина кажњавала се конфискацијом имовине, а ако то учине становници села, село се расељава.

Најтежа кривична дела против имовине била су *гуса* (разбојништво) и *татба* (крађа). Казне за ова дела су биле веома строге. Разбојник је вешан стрмоглавце а лопов је ослепљиван. И село у којем би се нашао гусар (разбојник) или тат (лопов) кажњавано је расељавањем, старешине ових села су биле дужне да надокнаде сву штету, а затим су кажњавани као разбојник и лопов.

Душанов законик за паљевину предвиђа алтернативну казну, односно даје селу могућност или да преда паликућу или да надокнади штету проузроковану пожаром. Штета је могла бити проузрокована и неправном пашом на туђем или забрањеном земљишту, а називала се *попаша*. У Душановом законуку попаша је предвиђена *грехом* (нехатна) или *нахвалицом* (намерна, тј. са умишљајем). Сходно наведеном је предвиђена и казна, односно, за прву предвиђа само накнаду штете, а за другу плаћање глобе од шест волова.

И нека имовинска кривична дела из Душановог законика садржала су трагове некадашњег српског права. То се, између осталог, односи на дело "потка" из члана 77. Законика: "*Потка међу селми 50 перпер, а влахом и арбанасом 100 перпер; и те-зи потке цару половина, а господару половина чије буде село*". По С. Новаковићу, термин потка изворно је означавао свађу, сукоб, бој између села. Тај сукоб се очигледно односио на спор око сеоских земљишта. Новчана казна, глоба, делила се између цара (државе) и господара села (оштећеног).

Т. Тарановски сматра да је "потка" представљала врсту повреде аграрне својине²³, док бугарски правни историчар С. Бобчев тврди још и да се под истим изразом подразумевала најпре белега око ливаде, а касније гранични, међашки знак. Ово кривично дело се, дакле, састојало у повреди граничног знака од стране једног села, тј. у повреди

---

²³ Т. Тарановски, *Majestas Carolina i Душанов законик*, Београд, 1933, 9; М. Костренчић, *Душанов Законик као одраз стварности свога времена, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, Београд 1951, 27-42.*

неприкосновености аграрне својине. Познато је да се у српском средњовековном праву кривично дело и сама казна за то дело термилошки нису разликовали, тако да се под термином "потка" подразумевала и глоба (новчана казна). Посебно је занимљива чињеница да се као извршилац деликта из чл. 77. Законика појављује колектив – село. И у томе се препознају реликти старог српског права – заједница је могла бити извршилац кривичног дела. Дакле, нема јасно изражене индивидуалне, субјективне одговорности као у византијском праву. Све то нас наводи на закључак да је овде реч о добро познатом кривичном делу из давних обичаја и вековне праксе.

На одредбе чл. 77. садржински се надовезују и норме из чланова 79, 80. и 82. Душановог законика. Први од наведених почиње формулацијом: *"А за међе и за земљу што се потварају међу собом, да што судом од светог краља..."*. Јасно је да се "потка" односила на повреду међашких знакова и аграрне, сеоске својине. Сам помен времена краља Милутина, још једном убедљиво доказује да је установа потке, у тренутку доношења Законика, већ дуго присутна у историји српског права, јер има корене у законодавству ранијих владара.

И члан 80. помиње *"међе селске"*, а члан 82. Законика осим "потке" помиње и "попашу" која се, иначе, под тим именом такође појављује у хрисовуљама донетим пре Законика. Члан 82. гласи: *"Где престоји влах или арбанасин на селе, на том-зи селе да не престоји други греде за њими. Ако ли по силе стане, да плати потку и што је испасал"*. Занимљиво је мишљење Тарановског, по којем се "попаша" може сврстати у шири појам "потке". У сваком случају, ради се о сродним установама древног српског права које истим термином означавају и кажњива дела и глобе за вршење тих дела. Сеоска заједница је потенцијални извршилац дела, а у томе још једном препознајемо оригиналан дух словенског права.

Још једно имовинско кривично дело носи у себи трагове старог српског права. Реч је о кривичном делу управљеном против туђих усева – паљевини или палежу. Ово дело санкционисано је у члановима 99. и 100. Законика: *"Кто ли се најде ужег кући, или гумно или сламу, или сено, да то-зи село да пожежцу; ако ли га не даст, да плати оно-зи село што би пожежца патил и платил"* и даље, *"Ако ли кто ужеже изван села гумно или сено, да плати околина, воља да да пожежцу"*. По мишљењу Н. Радојчића, ови чланови преузети су из византијског законодавства, али су при том прилагођени српским схватањима. Заиста,

прилагођавање српским правним схватањима огледа се управо у одговорности села (чл. 99) и околине (чл. 100) за извршено дело паљевине. Опште јемство села и околине за кривична дела неодољиво подсећа на аналогне случајеве у Руској правди. Из тога поново произилази да су норме о паљевини написане у духу препознатљивог старословенског права. Без обзира на готово исто решење у византијском праву (Властаревој синтагми), чланови 99. и 100. Законика у основи се ослањају на старе српске и словенске обичаје.

Т. Тарановски такође сматра да порекло наведених чланова треба тражити у српском обичајном праву.²⁴ Он истиче да су норме потпуно у духу старог српског права, а износи и веома занимљиву мисао да суд у средњовековној Србији није кажњавао кривца већ кривично дело, те да није ни улазио у питања о виности и подобности за извршење кривичног дела паљевине. Ова констатација иде такође у прилог тврђењу да одредбе Законика о паљевини више одговарају приликама старосрпског него византијског права, јер недвосмислено говоре о колективној објективној одговорности села и околине. Не треба да изненађује ни алтернатива која је препуштена, условно речено, ужој заједници. Законодавац је свесно препустио колективним заједницама (селу и околини) да ли ће кривца предати властима или платити глобу, обезбеђујући им на тај начин некакву "судску аутономију". Управо је такав начин правног резоновања близак решењима словенског тј. српског права.

Душанов законик, донет у време успона и сјаја средњовековне феудалне Србије, међу мноштвом кривичноправних одредби материјалног карактера познаје и кривично дело утаје или неплаћања пореза. Наравно, ово је дело у самом законском тексту неименовано (што је и иначе био и обичај код свих старијих правних извора), но његова се садржина, природа и карактер састоје управо у избегавању плаћања дажбина владару. Ово је кривично дело предвиђено у члану 198. Душановог законика према Раковичком рукопису²⁵. Наиме, ова законска одредба садржана је само у овом препису Законика Стефана Душана²⁶ који је настао негде око 1701.године. Члан предвиђа кривично дело недавања владарских дажбина. Под овим дажбинама се подразумевају: доходак царски, "соће" (основна поданичка дажбина која се плаћала владару било у житу или у новцу),

---

²⁴ Т. Тарановски, *Majestas Carolina i Душанов законик*, Београд, 1933, 9; М. Костренчић, *Душанов Законик као одраз стварности свога времена*, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, Београд 1951, 27-42.

²⁵ Т. Тарановски, *Истрија српског права у Немањичкој држави*, Београд, 1996.године, стр. 481

²⁶ Законик Стефана Душана, Београд, 1898.године, стр. 265-266

намет и харач. Овакве дажбине су дужни да дају сви поданици и то: сваки⁹ човек, али и властелин. Обавеза је доспевала у тачно одређено време – то је Митровдан као први рок и Рождество Христово као други рок. Недавање овако утврђених обавеза у утврђеним роковима представља обележје овог кривичног дела.

СУДСТВО И СУДСКИ ПОСТУПАК

Специфичност судства у феудалној Србији било је увођење државног судства. Нема напомена да је постојало пре доношења Душановог законика, тако да се може закључити да је највероватније уведено самим Закоником. Државне судије у Законнику се помињу као "судије царства ми". Државно судство је последица јачања државе и тежње владара за јачањем централне власти. У стварну надлежност државних судија спадали су: спорови између меропеха и властеле за случај прекомерне експлоатације (чл. 139), спорови и дела изузети из надлежности патримонијалних судова, приватни спорови властеле и спорови становништва на владаревим феудалним поседима. Душанов законик, као стварну надлежност државних судија, помиње да су "огледали убоге и ниште" (чл. 148, 103, 183). Као месна надлежност државних судија помињу се области, које се нису поклапале са територијама појединих веуда, што такође наглашава одвајање државног судства од осталих облика суђења.

У Душановом законнику посебно је наглашена заштита државних судија. Уз већ помињане чланове 171 и 172 Законика, вреди поменути и чланове 148 и 178 који непоштовање царских судија третирају и санкционишу као непоштовање самог цара. На другој страни, Душанов законик (у циљу спречавања корупције) изриито забрањује праксу узимања оброка (издржавања) од стране судија у својој области (чл. 110).

Судски поступци у феудалној Србији имали су опште одлике судских поступака тог времена, али и извесне специфичности. Сама форма поступака и у грађанскоправним и у кривичноправних предметима била је идентична. Поступак је био оптужни, односно, покретало га је приватно лице, независно од природе предмета. По службеној дужности поступак је покретан углавном од стране државних судија, или у појединим случајевима

када се радило о тежим кривичним делима (гуса и татба). Судски поступак је одликовао незнатни формализам (што је одлика скоро свих поступака оног времена). Доказни систем је био такав да се углавном тражила формална, а не материјална истина. О томе сведоче доказна средства: заклетва странке, клетвеници, божји суд и свод. Али, треба навести и доказна средства блиска поступку откривања материјалне истине: обличеније (хватање на делу), искази сведока и исправе, и на крају, признање.

Терет позивања на суд најпре је падао на саму странку (тужиоца), да би јачањем судског апарата у поступку позивања на суд почели да се мешају и државни органи. Разлика у позивању на суд прављена је само у случају позивања припадника велике властеле (позивани обавезно у писаној форми – "књига судијина"). За све остале било је довољно да судски чиновник (пристав) покаже судијин печат.

Извршење пресуде такође се у почетку тицало саме стране која је добила спор. Међутим, дудшанов законик помиње и државне органе, нпр. пристава, или глобаре, задужене са сакупљање судских глоба (чл. 188). Ако судски органи нису били у могућности да изврше пресуду, обраћали су се другим органима власти за помоћ (кефалији или властели).

У византијском праву су пооштрена начела истражног инквизиционог поступка у кривичним споровима. Примењује се мучење, искључује се заступништво и са стране окривљеног и са стране тужиоца, а за разлику од грађанских спорова, у кривичном поступку сведоци се позивају одлуком судских органа и обавезни су да приступе суду. Немају право да сведоче малолетни, жене, најамници, слабоумни, убоги, слуге, укућани, ортаци за ортаке, синови за очеве и очеви за синове, глуви, неми, откривени у лажима, јеретици и Јевреји против хришћана.

У данашњом критици Душановог законика, после шест и по векова цивилизацијског напредовања, случајно или намерно заборавља се "детал" постојања "суд душевника, душевних људи, или суд добрих људи" које су названи **поротом**. Тај суд имао је не да пресуђује како да се казни неки кривац, него само да по души и савести каже да ли је оптужени крив или није, а остало је био посао парског судије, који је пресуђивао по писаном закону. "Од сада и напредак нека се врши порота и за много и за мало. За велико дело нека се употреби 24 поротника, за мање 12, а за мало шест. Овим поротницима није задатак кога год да мире, него само да кажу је ли ко прав или крив. Порота ће се свагда

држати у цркви и поп у одежама има да закуне поротнике. У пороти пресуђује већина. Онај је прав или крив за кога то каже већина поротника", стоји у члану 151.

Докле је цар Душан ишао у усавршавању суда са поротом види се у томе што је он предвидео чак три врсте поротника. Свака од њих састављена је од поротника оног сталежа коме припада оптужени, а не тужилац, чиме је умногоме заштићено право нижих сталежа, јер, практично, није могло доћи до злоупотребе суда и пороте од стране властеле или другог вишег сталежа, а самим тим и цара. Према Душановој замисли једна врста пороте бирана је за питања о земљи, за разбојништва, за крађу ствари и стоке, за убиство намерно или случајно и за друга кривична дела.

Друга врста пороте бавила се питањима међе између имања завађених суседа при чему је сваки од парничара бирао исти број поротника односно сведока. У приморским крајевима таква врста пресуђивања је већ имала своје зачетке изражене кроз састанак свих становника села у коме је настао спор који се називао "станак", па је то обичајно право само потврђено оваквим законом.

Најважнија од свих порота, када је у питању спољна политика Душанове царевине, била је порота састављена од једнаког броја Срба и странаца за пресуђивање спорова и кривица у којима су оптужени били странци, односно најчешће млетачки трговци. Ова порота углавном је имала задатак да заштити трговце од често упражњаване праксе "рекетирања" трговаца кроз разне оптужбе и измишљене намете на трговину страном робом. Ове пороте биле су састављене од Саса и Дубровчана који су као "гастарбајтери" радили у тадашњој Србији, али и од других странаца који су кроз Душанову земљу путовали или у њој обављали неки други посао у време када се судило њиховом сународнику.

У Србији није било поделе између кривичног и грађанског поступка. Поступак се покретао на иницијативу оштећене стране.

У Душановом законику су осим рационалних прописана и ирационална доказна средства, чија је велика примена карактеристична за средњевековна права. Коришћена су следећа доказна средства: обличеније, лице, свод, сведоци, исправе, заклетва странака, клетвеници, Божји суд, признање.

Како се данас одвија сам судски процес углавном је познато, али би Душанова, толико оспоравана и куђена, па чак и исмевана судска пракса, у многим стварима била

прихватљивија, не само у српским већ и у многим другим судовима. Ево због чега: "У свакоме суду царства ми треба да суде по три судије, које ће се бирати међу властелима и који ће заједнички судити под председништвом царскога кефалије. Од њиховог суђења биће изузети само духовници, којима ће судити црквени судови по крмчији или номоканову Светог Саве, а тако исто и царски дворани, којима ће судити нарочити дворски судија. Они који се суде долазиће пред суд или сами или ће слати своје парце (данашњи адвокати) за које се могу изабрати и судски пристави. Све жалбе противу пресуда судских, као и све молбе за милост имају да се подносе право царству ми, а и судије, кад не могу да пресуде неки спор, треба да пошаљу једнога судију с парничарима к мени да им ја пресудим. Такође, судије царства ми неће само седети у једноме месту и чекати докле неко дође да тражи правду, него ће морати путовати по народу, да би се могла пожалити и сиротиња која често нема са чим путовати до суда. Главно је да све прусуде судске буду написмено, да и пристави и глобари увек морају најпре показати писмену пресуду судску или царску."

Слика 4 – Душанова Србија 1350.године

Рационална доказна средства

Обличеније, хватање кривца на делу, био је веома значајан доказ, као и лице, *corpus delicti*, па се помињу у већем броју чланова: чл. 92, 109, 149, 154 и 180.

О отровѣхъ.

Маѣиникъ и отровникъ кои се наиде облично, да се каже закономъ светыхъ отъць.

Члан 109.(Казна маѣионика и отровника) – "Маѣионичар и отровник, који се нађу на делу, да се казне по закону светих отаца."

Свод је ушао у Законик као установа обичајног права и углавном се употребљавао када је била у питању крађа стоке: чл. 180 и 193.

Сведоци се не помињу у Законику, што не значи да сведоци нису били доказно средство. Међутим, овај начин доказивања је детаљно регулисан у Властаревој Синтагми, тако да није билио потребе да се сличне одредбе понављају у Душановом законику.

Исправе су познато доказно средство и то су углавном разне повеле, даровнице и друге "књиге".

Ирационална доказна средства

Клетвеници су људи који, за разлику од сведока, не сведоче о ономе што су лично видели или сазнали на други начин, него својим заклетвама подржавају изјаве странака. Они се често помињу у Душановом законику и изгледа да су се као доказно средство много користили. Законик одређује број клетвеника према значају дела: "Од сада унапред да је порота и за много и за мало: за велико дело да су двадесет и четири поротника, а за помању кривицу дванаест, а за мало дело шесто поротника" (чл. 151). На чијој се страни заклело више поротника, тај се сматрао "правим".

Божји суд је, као ирационално доказно средство, био доста дуго у употреби у средњем веку. "Божји суд се састојао у томе, што се оптуженик подвргавао неким нарочитим операцијама, опасним по његов живот, његово здравље или интегритет његовог

тела. Ако би кроз њих прошао жив, здрав и неповређен, онда се сматрало да је Божјим судом оправдан, те невин".²⁷

Било је више облика Божјег суда. У Душановом законику имамо котао и железо.

Котао: у пун котао вреле воде стављен је комад усијаног гвожђа или камен, а оптужени је то гвожђе или камен морао рукама извадити. Уколико би се опекао, сматран је кривим.

Железо: пред црквеним вратима би се усијало гвожђе на ватри, а оптужени је морао усијано гвожђе положити на свету трпезу у цркву. Ако би се опекао, сматрало се да је његова кривица доказана. Веровало се да сам Бог штити праведног у оваквом начину доказивања кривице.

Слика 5 – Доказивање кривице

Суђење и извршавање казне

Душанов законик је врло сиромашан у одредбама процесне природе, у одредбама којима се регулише поступак приликом суђења и извршења казне. Тај недостатак процесуалних одредби тумачи се тиме што у оно доба ова правна грана још није била довољно развијена. Јачањем државе и под утицајем византијских правних начела, кривично дело добија јавно-правни карактер и држава проширује своју надлежност на гоњење, као и кажњавање кривца. Тек од тог момента може бити говора о законском уређивању поступка. Поступак који је заступљен у Законику формиран је под утицајем византијских начела, али је и овде сачуван јак утицај српског обичајног права, нарочито у области доказног поступка, где су се српски и византијски системи дијаметрално разликовали.

²⁷ Т. Тарановски, Историја српског права, III-IV, 194.

Као једно од првих питања је – ко је све имао права да суди ? Према одредбама Душановог законика, врховни судија био је цар. Он је имао сву власт, па и судску. Цар је био прва судска инстанца, а у извесним случајевима и последња (чл. 181).

О пѣрѣцѣ предѣ царемъ.

Повелѣва царство ми соудіамъ; аште се обрете велико дѣло, а не узмогоч расоудити и расправити кои люво соудѣ великѣ воудѣтъ; да гредѣ отъ соудни єдинѣ съ обѣма онема-зи пѣрѣцѣма прѣдѣ царство ми; и што хоте соудити комѣ соудіѣ, вѣсакы соудѣ да оуписоучю; како да не воудѣ потвора; и да се испралѣ законно царства ми.

Члан 181. (О парничењу пред царем) – "Заповест царска судијама: Ако се нађе велико дело, и не узмогну расудити ни решити, који било велики суд да буде, да иде од судија један с оном обојицом парничара пред цара; и што ће кому судити судије, сваку осуду да уписују, како не би било некоје потворе, да се решава по закону цареву."

Спорове брачне природе судила су свештена лица, обично *епископи*. У случају жалбе, за световне кривице апелирало се на цара а у духовним и брачним споровима на епископа. Према томе, врхови правосуђа били су цар и патријарх.

Иначе, жеља за строгом законитошћу којој је душан толико тежио, наилазила је на озбиљну сметњу због недостатка правнички образованог судијског кадра у средњевековној српској држави. Цар Душан је био приморан да вршење правосуђа поверава административним чиновницима без правничке културе. Тако је *кефалија*, заповедник града, био истовремено и судија. И други виши чиновници, као цариници и кнезови, вршили су судску власт.²⁸ Због те оскудице у судском особљу, Законик наређује да судије повремено обилазе разне области и да сиромашнима, који не могу да долазе у градове, деле правду (чл. 179). Тако је створена нека врста покретних судова и путујућих судија. Законик прописује да овакве судије не смеју силом узимати храну или што друго, осим ако му је што драговољно поклоњено (чл. 110). Путујуће судије заштићене су необично строго самим законом од увреда и незгода које могу да им се десе на путу. Властелин који их

---

²⁸ Соловјев, Законодавство Стефана Душана, стр. 209

увреди кажњава се конфискацијом, а ако то уради село, онда ће се цело село раселити, а имање разграбити (колеktivна одговорност села, чл. 111).

У одредбама Законика које говоре о **позивању на суд** запажа се разлика која се чини не само између властеоског и осталих, нижих сталежа, него и између самих припадника властеоског реда. "*Властелин велији*", велики властелин, позиван је да приступи суду специјалним писменим позивом у коме је било назначено због чега се позива (чл. 62).

О ПОЗОВОУ ВЛАСТЕОСКОМЪ.

Властелинъ велии да се не позыва безъ книги соудине, а прочимъ печать.

Члан 62. (О позиву властеоском) – "Властели велики да се позивају са писмом судијиним, а остали с печатом".

Сви остали позивани су обичним писменом са судијиним печатом. Позивање на овакав начин није вршено за све кривичне и приватне спорове, него вероватно само поводом оих дела где је држава сама предузимала поступак и гоњење по службеној дужности. Ако у време одређено за суђење оптужени дође, али изостане тужилац, бивао је тужени ослобођен сваке одговорности за дело због кога је позиван на суд (чл. 89).

Средњевековни начин **доказивања пред судом** представља једно од најинтересантнијих поглавља. Доказни систем у Душановој Србији представљао је мешавину византијског и старог, српског доказног поступка. Ни у овој материји компромис између ова два схватања није могао бити избегнут. Српски доказни поступак пре Душана био је ирационалан, тј. употребљавани су као докази таква средства која здрав разум одбацује као неприхватљива и немогућа за утврђивање извесног догађаја. Такво доказно средство је "Божји суд" или "ордалије", као и "правдање светом водом". Византијско право имало је сасвим другачији систем доказивања. Њен систем приближавао се више данашњем "рационалном" систему, тј. систему помоћу кога се може најбоље осветлити и утврдити извесна спорна чињеница. Рационалинија и боља доказна средства су: признање окривљеног, сведоци, исправе и тд.

Свод је била специјала установа српског процесног права. Значење речи "свод" даје врло лепо и прецизно Стојан Новаковић у свом *Законику цара Стефана Душана* (стр. 254): "Свод је начин доказивања при каквој год сумњи о својини, који се нарочито употребљава при споровима о стоци. На кога се посумња, или у кога човек позна своје живинче, па се

пожали на њега да му га је украо – тај је дужан био казати од кога му је, и онда је исти добављан те испитиван, па даље редом докле се потпуно не ухвати је ли или није крађа". Свод је, према томе, била веома оригинална и чиста установа српског права. Значи, ако се прилоиком вршења свода дође до лица које не може да одговорност пребаци на неко друго лице од кога он изводи својеј право, такав је сматран као неправедан држалац и морао је да плати штету.

Обличеније је хватање на делу. Хватање на делу био је потпун доказ. Шта је све означавало хватање на делу види се из чл. 149 Законика цара Душана, где се каже: "...Сим-зи образом да се каже гусар и тат облични. И тако-зи ва обличеније, ако се што годе лицем ухвати у њих, или ако их увате у гуси или у крађе, или их предаду жупе, или селом, или господарем, или властелину који је над њим, како јест више уписано. Ти-зи гусарије и тати да се не помилују, на да се ослепе и обесе..."²⁹ Према томе, сматра се као хватање на делу када се код самих лопова или разбојника пронађу отети или украдени предмети, или ако буду ухваћени при самом разбојништву или крађи, затим када су ухваћени у шуми и предати жупи, селима, сеоским господарима и властели, како то прописује чл. 92. Интересантна је била казна за крадљивце и разбојнике ухваћене на делу. Они су били, најпре, ослепљивани па тек онда вешани!

То су, углавном, била доказна средства српског судског поступка за време Цара Стефана Душана.

КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ

Пре Немањића у Србији није постојала казна у оном смислу како је данас замишљамо, већ освета, односно вражда. Вражда је значила новчану глобу за убиство и плаћала се једним делом у корист оштећеног, а другим делом у корист државе.

Тек за време Немањића установљени су судови. Из овог периода остали су ретки правни извори који садрже основе кажњавања. Неки су сачувани у појединим уговорима са другим државама, а други у манастирским хрисовуљама (рецимо, Хрисовуља Светога

---

²⁹ Слободанка С. Стојичић, Душанов законик, Извори за политичку и правну историју, Лесковац, 1970, стр.34

Ђорђа Скопског из 1299.године, Светостефанска хрисовуља из 1313.године и Арханђеловачка хрисовуља из 1348.године). У њима се, поред смртне и телесних казни, помиње и казна лишења слободе, односно тамница.

У Душановом законнику, предвиђени су смртна казна, изгнанство за јеретике и полуверце, телесне казне, новчана казна, конфискација, казна лишења слободе, губитак часних права. Телесне казне извршаване су сурово, а наредбе биле ултимативне. Да се ожеже, да му се рука одсече и језик одреже, да му се обе руке одсеку и нос сареже, да се осмуди, да се уши одсеку, разбојник да се стрмоглав обеси а лопов да се ослепи.

Убиство с предумишљајем кажњавало се убиством, а убиство из нехата одсецањем обеју руку. За убиство родитеља или детета била је прописана смртна казна, а за убиство црквеног лица кумулативно смртна казна – убиство и бешење.

Законик је познавао више врста тамница: патримонијалне, црквене, властеоске, на патријаршијском двору, државне тамнице, међу којима и тамницу на царском двору. Душанов законик прописује тамницу на неодређено време у два случаја – против калуђера који збаци калуђерске хаљине и против пијаница. Лишење слободе се предвиђа као мера за чување окривљеног, али и за ување нетачних дужника.

Душанов законик за паљевину предвиђа алтернативну казну, односно даје селу могућност или да преда паликућу или да надокнади штету проузроковану пожаром. Штета је могла бити проузрокована и бесправном пашом на туђем или забрањеном земљишту, а називала се "попаша". У Душановом законнику, попаша је предвиђена грехом (нехатна) или навалицом (намерна, тј. са умишљајем). Сходно наведеном је предвиђена и казна, односно, за прву предвиђа само накнаду штете, а за другу плаћање глобе од шест волова.

Чланом 53 Душановог законика предвиђено је кривично дело силовање, и то случај да властелин силује властелинку, себар себарку и да себар силује властелинку. У прва два случаја силоватељи се кажњавају сечењем обе руке и урезивањем носа, а у трећем случају себру који силује властелинку следило је вешање. На основу наведеног може се закључити да Закоником није предвиђен случај силовања себарке од стране властелина, тако да постоји могућност да су ови случајеви регулисани обичајним правом или, чак, да нису ни кажњавани. Увреда је могла бити нанета чупањем браде приликом туче (мехоскубина). Уколико је жртва био властелин или неки угледни себар, казна је била одсецање обе руке,

а када се почупају два себра казна је била шест перпера. Честе су биле и увреде псовањем, које су строго кажњаване, али се висина казне разликовала сходно сталешкој припадности. Тако на пример, уколико властелин опсује властелинчића плаћа 100 перпера, а ако властелинчић опсује властелина такође плаћа 100 перпера, али се и батина. Увреда судије од стране властелина кажњавала се конфискацијом имовине, а ако то учине становници села, село се расељавало.

Душановим закоником предвиђен је византијски систем казни. Казне су биле врло сурове, а Душанов законик је преузео из византијског права све врсте сакаћења осим кастрације. Сакаћење је углавном тако вршео да се сакатио онај део тела којим је извршено кривично дело (рука, језик и сл.). Овај тип казни је примењиван и на припаднике повлашћеног сталежа и на себре, али ако би дело било учињено између припадника ова два сталежја, казна сакаћења је примењивана само на себре.

Батињање се као казна користило за све поданике осим велике властеле – ако властелин опсује властелина, ако себар "рече бабунску реч" итд. Смуђење косе или б раде је одређено само са себре – ако себар опсује властелина или властелинчића или ако учествује на недозвољеном сабору. Жигосањем се кажњава меропак ако побегне од свога господара. Прогонство је предвиђено у два случаја – ако католик узме "христијанку" а не покрсти се и ако се нађе јеретик да живи међу хришћанима. Имовинска казна се плаћа у разним случајевима – за убиство себра од стране властелина, за напад на трговце, за неоправдано задржавање трговаца итд. Глоба се предвиђа најчешће у новцу, а понекад и у стоци: "Ако се нађе златар у граду, кујући новац тајно, да се златар сажеже и град да плати глобу што рече цар. Ако се нађе у селу, да се то село распе, а златар да се сажеже." Конфискација имовине се користи за кажњавање невере, за кажњавање онога ко би осрамотио судију итд. Имовина се конфискује целокупном селу ако се у њему нађе разбојник.

У Душановом закоником је смртна казна добила широку примену. Предвиђена је за низ кривичних дела – ако себар отме властелинку (по другом објашњењу, ако је силује), ако неко убије епископа или попа или калуђера, ако убије неког од најближих сродника, ако сруши цркву у време рата, ако разбојник буде ухваћен на делу итд. Казна лишења слободе се не помиње у Душановом закоником као главна казна или као уобичајена споредна казна. Предвиђа се на пример за пијаницу "да се врже у тамницу", али се не

одређује трајање казне. Постојао је велики број тамница на црквеним, властелинским и државним поседима, на царском и патријарховом двору. Могуће је да су ове тамнице служиле за испитивање оптужених, као и за кажњавање зависног становништва за разна "сагрешенија". Тамница за приватне поданике није увек била казнени затвор, него и истражни притвор и принудно средство за наплаћивање од њих глоба и свакојаких дажбина.

У Душановом законнику запажа се постојање двају система, двеју врста кривичних казни. То су византијски и домаћи казнени систем. Законик, злочин не сматра као приватну ствар појединца, већ као јавну ствар која се тиче целе заједнице! Законик најтеже деликте проглашава за јавне и запређује смртном казном и суровим телесним казнама. Законик је правио разлику између умишљаја и нехата и предвиђао кажњивост само најтежих нехатних кривичних дела и то знатно блажом казном.³⁰

Познато је да Законик садржи обиље правних норми које су или директно преузете из византијског законодавства или донете под његовим очигледним утицајем. То је највише изражено у кривичном праву, а по речима А. Соловјева "у области кажњавања кривца осећа се највеће растојање између византијског и српског права".³¹ Ипак, то не значи да је законик апсолутно лишен изворног казног права. И поред заиста огромног византијског утицаја, особене кривичне санкције опстају у Законнику и дају му посебан печат, чинећи га тако својеврсном симбиозом српских и византијских правних схватања у области кривичног права. То се пре свега односи на имовинске кривичне казне које заиста представљају препознатљиво обележје српског средњовековног права уопште, о чему сведоче још и многе повеље српских владара из XIII и XIV века.

Изузетно је важно данашњу санкцију убиства у српском праву упоредити са овим закоником јер он представља део развијања српског права и правне свести у српском народу. Санкција за убиство говори о огромном вредновању свести и воље, јер је постојала огромна разлика између санкција за умишљајно и нехатно убиство које је тадашње српско право разликовало. Умишљајно убиство кажњавало се телесном казном (одсецањем обе руке), а нехатно убиство компензацијом односно откупом од триста перпера.³² У питању је законска компензација у новцу јер је цена одређена на основу писаног акта – Душановог

---

³⁰ Зоран Стојановић, Кривично право - општи део, двадесето издање, Београд, 2013., стр. 30.

³¹ А. Соловјев, Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354, Београд 1980, 208-209.

³² Драгош Јевтић, Драгољуб Поповић, Народна правна историја, Београд, 2014., страна 83

законика. Санкција за убиство средњовековног српског права је значајна по огромној разлици између санкције за нехатно у односу на умишљајно убиство.

"Вражда" се у Душановом законику изричито помиње у чл. 20. који формулацијом *"да плати вражду"* кажњава село за вађење и спаљивање лешева из гробова. То је доказ да се термин користи и за кажњавање других кривичних дела. У овом случају, кривично дело против вере, а не убиство, санкционисано је најстаријом имовинском казном – "враждем".

И люди које съ влѣховѣствомъ оузимлю изъ гробовъ, тере иѣъ съжижоу; село које то-зи оучини, да плати вражду; ако ли боудѣ попъ на то-зи дошѣлъ, да му се оузме попство.

Члан 20. (О вађењу мртваца из гробова) – "И људи, које с врачањем узимају из гробова, те их спаљују; село које то учини, да плати вражду; ако ли буде поп на то дошао, да му се узме попство."

Треба подсетити на чињеницу да у средњовековном српском праву многи термини којима се означавају различита кривична дела истовремено представљају и новчане санкције, глобе. Посебну пажњу заслужује глоба "самоседмо", која се у Душановом законику јавља на 7 места, у члановима 30, 93, 102, 143, 187, 193. и 200.

Члан 200. (Накнада када би се догодило да се наредба предходнога члана изигра) – "И где се нађе човек у земљи, кому буде коњ умрл, или влк изеде, или сам убил, а он приселицу узео за коња и изнађе се истина, ако буде тако, да му плати господар, чиј је човек, самоседми коњ."

Интересантна је комбинација више казни као на пример казна осмуђивања (спаљивања косе и браде) која је поред очигледне телесне казне, представљала и губитак части, тј. достојанства. Вредна је помена и казна жигосања лица које је осуђено на изгнанство. Сврха је била да се кажњени обележи, али и казни. За време турске владавине, престали су да важе сви прописи средњовековне српске државе. У датом периоду наш народ је био под јурисдикцијом османског, тачније шеријатског права. У време увођења турских прописа, саме казне се нису претерано разликовале, међутим шеријатско право

није доживело реформе које су се догодиле у нововековним европским законодавствима (Јевтић, 2006.).

Занимљиву област Душановог законика представљају одредбе које су се односиле на царинску службу и пограничне области, као и на кривична дела која би починили Арбанаси и Власи који су у то доба сматрани грађанима другог реда.

Према члану 77, сукоби међу сељанима из два села кажњавали су се новчаном казном у износу од 50 перпера. Исти члан, међутим, предвиђао је да казна износи 100 перпера уколико су за сукоб криви Арбанаси или Власи.

Знајући за кавгацијску нарав припадника ова два народа, цар Душан је чланом 82 покушао да предупреди евентуалне сукобе тако што је забранио одмарање и ноћење другим пастирима у селима где су Арбанаси и Власи већ били на коначишту. Уколико би неко прекршио ову наредбу био је дужан да плати глобу у износу од 100 перпера и траву коју је његова стока попасла.

Чланови 129, 130 и 131 односили су се на војнике у рату и миру. Према првом од тих члановама, војводама је дата власт равна власти цара за све припаднике њихових јединица. Члан 130 је на неки начин претеча садашње Женевске конвенције јер је санкционисао један од тешких ратних злочина. Наиме, према том члану, свако ко у рату обори какву цркву осуђивао би се на смрт. Тајј члан се односио и на царске и на непријатељске војнике.

ЗАКЉУЧАК

Проглашењем за цара Срба и Грка, Душан је истакао претензију на легитимно владање поданицима Византијског царства. Стога су и византијски закони, као и канони и правна правила византијске цркве, преузети као своји, а том, сопственом кодификацијом требало је разрешити противречности и разлике у правном поретку између "Романије" и старих српских земаља, где се до тада владало по "обичајима српским". Тако је Душанова кодификација у исто време била и правна унификација, уједињење правног поретка у читавој држави. Тиме је византијско право коначно уграђено у темеље читавог система средњовековног права.

Најважнији правни споменик средњовековне Србије је Душанов законик, који детаљно регулише систем казни и начин њиховог извршења. Врло често се поставља питање да ли је он био устав средњовековне Србије? Постоје различита мишљења о томе, али свакако је сигурно да се у периоду раног феудализма у Србији не може говорити о уставу и уставности. Међутим, по свему судећи овај документ представља клице уставности у савременом смислу.

Од казни, Законик познаје смртну казну (најчешће изрицану за убуство), телесне казне као и имовинске казне које су се кретале у широком распону.

У средњовековној Србији кривично дело дуго је сматрано за приватну ствар појединца па је, уместо казни, постојала приватна реакција у облику крвне освете и система композиције. Субјекат кривичног дела се у српском средњовековном праву називао кривац. Субјекти кривичног дела могу бити сви становници Србије, укључујући и отроке.³³

Казнени системи су се, углавном, развијали упоредо са развојем цивилизације. Први српски правни споменик, Душанов законик, био је у потпуности у складу са

---

³³ Отроци су најсиромашнији слој сељака у средњовековној Србији. Међутим, о правном положају отрока постоје доста различитих мишљења. Дакле, по неким литературама они су били слободни људи (јер средњовековна Србија не познаје ропство), док по неким литературама отроци су робови. Члан 72 Душановог закона предвиђа да се сваком ко невољан дође на царев двор учини правда сем отроку властеоском. Такође отроци су у вечитој ббаштини властеле. Теодор Тарановски је из свега овога извукао закључак да "човек који је предмет својине неког другог човека, не може да се сматра никако другачије него као роб. Дакле, отрок је роб". Видети: <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B8> Приступ: 15.03.2019. године.

казненом политиком свога времена. Казне су биле сурове и окрутне, а њихова сврха је била ретрибуција.

Оригинал Душановог законика није сачуван, али постоји преко 20 преписа. Најстарији препис (вероватно најближи оригиналу) потиче из Струге (14. век). После њега следи препис из Призрена (15. век) који је најпознатији, а затим низ каснијих преписа који се садржином удаљавају од старијих. Законик ће бити упамћен као врховни правни акт који је средњовековну Србију успоставио као правну државу.

Несумњиво је да је свака заједница, која је временом уобличена у државу, била изложена утицајима са стране. Такви утицаји су били присутни и у сфери права, али и поред њиховог присуства, без озира на интензитет, поменуте заједнице су задржавале нека, само њима својствена обележја, макар и у фрагментима. Ова констатација се може применити и на српско средњовековно право, чији је назначајнији споменик Душанов законик. Са једне стране, он обилује позајмицама из других правних система, са друге стране показује да је старо српско обичајно право, у одређеним областима одолело до тада најјачем страном утицају.

Оно што је занимљивије је поређење Душановог законика са данашњим законима. Да ли је у питању суровост, или апсолутна правда без преседана ? Зашто све чешће чујемо "требало би вратити Душанов законик" ? Зашто амерички судови и данас раде по Душановом процесном праву и зашто је Србија ту праксу напустила ? Постоји ли у тим старим списима лек за корупцију, самовољу и бахатост оних који држе власт ?

Спајајући законе духовних судија који су примењивани у Српској цркви са законима лозе Немањића и обилато користећи византијско законодавство, цар Душан је створио јединствени законски систем.

Са падом Србије под турску власт нестале су и бројуне тековине, а са њима и правило да суђење иде на савест "суда душевника, душевних људи, или суда добрих људи – пороте". Душанов законик је до те мере усавршио појам пороте, да је предвидео три врсте чланова овог већа. Свака од три групе била је састављена од сталежа којем припада оптужени, чиме се штитило право нижих сталежа на фер суђење и свака је имала ингеренције над специфичним скупом закона. Судови у САД-у и даље примењују Душанову пороту, коју селекцијом поротника бирају обе стране у процесу и која одлучује о томе да ли је оптужени крив или не. Србија се никада није вратила овом систему. Код

нас се примењује систем судског већа, које теоријски може да надгласа судију по питању кривице и висине казне.

По свему судећи, а највише узимајући у обзир личне одговорности и одговорности задужебног за одржавање реда и мира, оно на шта је цар Душан стављао акценат је немирење са равнодушноћу средине у којој лопов, разбојник или насилник мирно живи. Логично и разборито сматрао је да и такво окружење треба лечити јер му је социјална девијација постала нормалност, а за бољи лек од "бушења рупе у цаку са златницима" и физичког кажњавања није знао. Чини се да су та два рецепта до данас остала најефикаснији лек за сличне проблеме.

Душанов законик једним својим делом одише словенским духом, док се, са друге стране, ослања на темељима римско-византијског права. Представља спону између различитих епоха, цивилизација и њихових правних поредака. Изгледа да је, мимо воље својих твораца вишеструко прерастао њихове прагматичне законодавне мотиве и циљеве, а да је истовремено постао заштитних старог словенског и српског наслеђа, значајни споменик додира словенске и византијске цивилизације.

CONCLUSION

Criminal law and court proceedings in the Dushan's Code

Being proclaimed for the emperor of the Serbs and Greeks, Dusan showed a pretension to the legitimate ruling over the Byzantine Empire. Therefore, the Byzantine laws, as well as the canons and legal rules of the Byzantine church, were taken as our own, and with that codification of our own, the contradictions were supposed to be resolved and the differences in the legal order between ``Romania`` and the old Serbian countries, that had been until that time, ruled by ``the Serbian customs``. Thus, Dusan's codification was at the same time a legal unification, the consolidation of the legal order in the whole state. With this, the Byzantine law was finally incorporated into the foundations of the entire system of medieval law.

The most important legal monument of medieval Serbia is the Dusan's Code, which in detail regulates the system of punishments and the manner of their execution. Very often the question is asked – whether it was the constitution of medieval Serbia. There are different opinions on the subject, but it is definitely certain that, in the period of early feudalism in Serbia, there could be no words about the constitution and constitutionality. However, when all is taken in consideration, this document represents germs of constitutionality in a contemporary sense.

From punishments, the Code acknowledges the death penalty (most often sentenced for murder), corporal penalties as well as the property penalties which existed in a wide range.

In medieval Serbia, the criminal act was for a long time considered as a private matter of an individual, so instead of punishments, there was a private reaction in the form of blood revenge and the Serbian medieval law was called the culprit. All Serbian could be the subject of the criminal act including the otroks.

The punishments systems were mainly developed along with the development of the civilization. The first Serbian legal monument, the Dusan's Code, was completely in line with the punishment policy of its time. The penalties were severe and cruel, and their purpose was retribution.

Collective responsibility predominated in Serbian law in the early days. Dušan's Code of law retains collective responsibility, but criminal liability, as a rule, becomes individual. There is still collective responsibility for some acts, and the distinction is made between intent and negligence. The criminal responsibility of the family and the village as well as the environment is also intended.

Dušan's Code alters the notion that the criminal offence is a private matter of the injured party and that it can be regulated by agreement through the implementation of the principle of composition. Therefore, a delict is considered to be a violation of public order. All criminal offences can be divided into four groups: criminal offences against the state or the head of state, criminal offences against the church and religion, criminal offences against the person and criminal offences against property. The Code is also referring to an unnamed act which is, by all its characteristics, associated with tax evasion

The original version of Dusan's Code was not preserved, but there are more than twenty transcripts. The oldest one (probably the one closest to the original) comes from Struga (14th century). It is followed by transcript from Prizren (15th century) which is the most famous one, and then a number of later transcriptions which are with their contents moving away from the older ones. The Code will be remembered as the supreme legal act that established medieval Serbia as a legal state.

It is undeniable that every community, which in time was shaped into a state, was exposed to some outside influence. Such influences were also present in the sphere of the law, but beside that presence, regardless of the intensity, the communities mentioned retained some marks characteristic only to them, even if only in fragments. This statement can be applied to Serbian medieval law as well, whose most valuable monument is the Dusan's Code. On one hand, it abounds with borrowed things from other legal systems; on the other hand, it shows that the old Serbian customary law, in certain areas, resisted, to that point, the strongest foreign influence.

By combining the laws of spiritual judges which were applied in the Serbian church, with the laws of the Nemanjic line and widely using the Byzantine legislation, Dusan the emperor created a unique legal system.

With the fall of Serbia under the Turkish rule, numerous achievements disappeared, and with them the rule that trial goes on the conscience of ``the court of souls, people with souls, or the court of good people – the jury``. Dusan's Code perfected the concept of jury to that extent that it predicted three types of members of this council. Each one of the three groups was composed of the class, which the accused was the part of, with that was protected the right of the lower class to a fair trial and each one had the jurisdiction over a specific set of laws. Serbia has never returned to this system. Here, the system of court council is applied, which theoretically can outvote the judge regarding guilt and the level of punishment.

According to all this, and mostly taking into consideration personal responsibilities of the one in charge of maintaining order and peace, the thing that emperor Dusan put emphasis on is restlessness with the indifference of the environment in which a thief, a robber or a ruffian lives peacefully. Logically and intelligently he thought that such environment should also be cured, since social deviation became normal to it, and for a better cure from, punching a hole in a bag

with gold coins and corporal punishment he did not know. It seems that those two prescriptions have remained until today the most efficient cure for similar problems.

The Dusan's Code exudes Slavic spirit with one of its parts, while on the other hand, it rests on the foundation of Roman-Byzantine law. It represents a bond between different epochs, civilizations and their legal systems. It seems that it has in many ways overgrown, despite the will of its creators, their pragmatic legislative motives and goals, and that at the same time it has become the protector of the old Slavic and Serbian heritage, significant monument of the contact of Slavic and Byzantine civilization.

ЛИТЕРАТУРА

- Александар Ђорђевић**, Старо српско кривично право у Душановом законику, Пешчаник III, Часопис за историографију, архивистику и хуманистичке науке - Историјски архив Ниш, 2005.
- Александар Соловљев**, Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354, Београд 1980.
- Александар Соловљев**, Законодавство Стефана Душана, цара Срба и Грка, Београд, 1998.
- Божидар Ферјанчић**, **Сима Ћирковић**, *Стефан Душан*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005.
- Борислав Ив. Благојевић**, *Законик цара Душана – основ законитости средњевековне српске државе*, Штампарија "Јужна Србија", Скопље, 1939
- Драгош Јевтић**, **Драгољуб Поповић**, Народна правна историја, Београд, 2014.
- Зоран Стојановић**, Кривично право - општи део, двадесето издање, Београд, 2013.
- Љубомирка Кркљуш**, Правна историја српског народа, Београд, 2013.година
- Љубомирка Кркљуш**, Правна историја српског народа, шесто издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, 2014.
- Марко Костренчић**, *Душанов Законик као одраз стварности свога времена, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, Београд 1951.*
- Небојша Ранђеловић**, *Историја права II – Основи српске историје права*, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу, 2012.
- Правна енциклопедија**, ИШКРО, Савремена администрација, Београд, 1979.
- Слободанка С. Стојичић**, *Душанов законик*, Извори за политичку и правну историју, Лесковац, 1970.
- Теодор Тарановски**, *Majestas Carolina i Душанов законик*, Београд, 1933.
- Теодор Тарановски**, Истрија српског права у Немањичкој држави, Београд, 1996.године.

БИОГРАФИЈА

Јелена Трифуновић рођена је 04. априла 1980. године у Сврљигу где је завршила и Основну школу „Добрила Стамболић“ . Гимназију „Стеван Сремац“ смер друштвено-језички завршила у Нишу. Основне академске студије завршила на Државном правном факултету у Новом Пазару 2017. године са просечном оценом 8,20. Исте године уписује мастер академске студије на Правном факултету Универзитета у Нишу на општем смеру, ужа правноисторијска област. Од страних језика говори енглески. Запошљена у Општини Сврљиг од 2008.године.